

Natalia Naročnickaja: Rusko a jeho místo ve světě. Za co a s kým jsme bojovali.

1. vydání. Praha: Ottovo nakladatelství, 2006, 207 stran (název ruského originálu: За что и с кем мы воевали), ISBN 80-7360-511-2.

V květnu loňského roku se na našem knižním trhu objevila pozoruhodná práce N. A. Naročnické *Rusko a jeho místo ve světě* s dvojznačným podtitulem *Za co a s kým jsme bojovali*. Autorka tohoto díla je v Rusku známou osobností, neúnavnou a zapálenou propagátorkou velikosti a dějinného předurčení ruského národa a státu.¹ Na přebalu knihy se o ní můžeme dočíst: „Autorka vystudovala Moskevskou univerzitu mezinárodních vztahů. Specializuje se na USA, Německo a všeobecné problémy a směry v mezinárodních vztazích. V letech 1982–1989 pracovala v sekretariátu OSN v New Yorku. Má hluboké znalosti mezinárodních vztahů, mezinárodního práva, filozofie, jazyků a široký rozhled v oboru nábožensko-filozofických základů historie [což z ní činí osobnost vskutku renezančního záběru – poznámka autora]. Natalia Naročnickaja je doktorkou historických věd, prezidentkou analytického Fondu historická perspektiva, zástupkyní vedoucího delegace Státní dumy Ruské federace v Parlamentním shromáždění Rady Evropy, poslankyní Státní dumy Ruské federace, místopředsdkyní výboru pro mezinárodní vztahy Státní dumy Ruské federace.“

Uvést tuto informaci hned na začátku je důležité, neboť se tak daleko lépe budu moci pustit do kritického rozboru vlastního díla. Z výše uvedeného jasně vyplývá, že autorka je etablovaným členem současného ruského establishmentu, a proto má její hlas nevyhnutelně jinou váhu než hlas třeba i renomovaného publicisty či akademika. Autorce rozhodně nelze upřít mimořádné nadšení pro „věc“, o níž nepochybuje a obhajuje ji s vášnivým zaujetím a s nesmírnou energií. Text její práce je psán natolik „živým“ jazykem a každá ze šestnácti kapitol má tak strhující tempo (dlouhé pasáže textu autorka kvůli zdůraznění naléhavosti své argumentace zvýraznila), že čtenář místy až získává pocit, že nečte, ale je přítomen na dramaticky zinscenovaném politickém mítinku. Janu Petránkovi se v českém překladu všechny tyto odstíny podařilo znamenitě zachovat (řada ponechaných rusismů v textu velmi působivě dokresluje atmosféru).

I když kniha budí dojem seriózního vědeckého textu, je například opatřena standardním poznámkovým aparátem, obsahuje rejstřík jmen a pojmů, v žádném případě jim není. To však vůbec neznamená, že by neměla být čtena. Práce se totiž stává v českém prostředí zcela ojedinělým (a jsem přesvědčen, že již dlouhou dobu chybějícím) dokladem vývoje *současného ruského zahraničněpolitického uvažování*,² což je ta část ruské politické skutečnosti, které se u nás po roce 1989 – například na rozdíl od podrobného zkoumání geneze politického systému – věnovala jen minimální pozornost.

Připomeňme si v této souvislosti, že díky rychlému a bezproblémovému odsunu sovětských vojsk z našeho území, kolapsu SSSR v roce 1991, rozpadu československé federace o rok později a usilovnému směřování do NATO a do Evropské unie (EU) se Rusko ocitlo „bezpečně uklizeno“ za Slovenskem a Ukrajinou. Ruská zahraničněpolitická doktrína u nás byla reflektována okrajově, zejména ve srovnání s Polskem či s Pobaltím, a především prostřednictvím cizích autorů. Práce ruských autorů se v českém překladu s výjimkou textů, zaměřených na vojenskou tematiku (například na stránkách *Vojenských rozhledů*), prakticky nevyskytovaly. Rusko se přitom celá devadesátá léta zoufale snažilo vypořádat s ústupem ze slávy a pro rozhodující část politického spektra se stalo nezbytnou nutností zdůvodňovat a kompenzovat tuto skutečnost. Podle mínění mnohých zahraničních pozorovatelů Rusko odvrhlo marxismus-leninismus, aby se se stejnou obsedancí vrhlo na geopolitiku, která se měla stát jak nástrojem umožňujícím vyrovnat se s minulostí, tak i cestou k obnově velmocenského postavení. V tomto ohledu je práce N. A. Na-

ročnícké pro českého čtenáře pravým „požehnáním“, neboť v plné nahotě ukazuje, jakým směrem se ubírá myšlení ruských politických elit.

Základní leitmotiv, který celá práce sleduje, je velmi prostý. Rusko je jiné, pro Evropany je cizí a nepochopitelnou zemí. Winston Churchill prý jednou Rusko popsal jako „hádku v nitru záhady zabalenou do tajemství“ a Naročnickaja tento dobře známý „stav“ povyšuje na dogma, s nímž se mnoho Rusů velmi ochotně ztotožňuje. V předmluvě k českému vydání uvedl A. N. Kelin, člen Rady vlády České republiky pro národnostní otázky (zástupce ruské menšiny): „*Po přečtení jakékoli knihy N. A. Naročnické si znovu uvědomíme, jak se liší Rusko a Rusové od zemí a národů zbytku Evropy. Je to dáno jinou dějinnou zkušeností a jinou kulturou. Všechny pokusy pochopit situaci uvnitř Ruska nebo jeho zahraniční politiku očima a životní zkušeností Evropana vedou přinejmenším k posunutí smyslu, ale častěji ke zcela falešné interpretaci příčin a následků. Západní postmoderní společnost dospěla k relativizaci všech hodnot. Tato společnost je především konzumní, a tak vyhovuje nadnárodním koncernům. Žijeme, abychom jedli, jak říká Naročnickaja. Proto západní společnost směřuje ke ztrátě národních identit a jejich rozpuštění v globalizované společnosti. Rusko je stále velmi silně orientováno na odkaz Byzance a pravoslaví. Pro naši ateistickou společnost je to jen těžší představitelné. Rusové stále ještě přemýšlejí o smyslu bytí. Jedí proto, aby žili... Životaschopná národní státnost se musí opírat o národního ducha. A právě tento duch prochází v současném Rusku obnovou. Proto je nynější Rusko solí v očích globalizátorům, kteří by je rádi viděli jen jako zdroj surovin a odbytiště svých výrobků.*“ (Naročnickaja, 2006, s. 4–7.)

Druhou hlavní linií, která pro mnoho Čechů možná bude překvapující, je zdůrazňování vybraných prvků, tvořících kontinuitu mezi carským Ruskem, Sovětským svazem a dnešní Ruskou federací. Když se Charles de Gaulle v šedesátých letech minulého století vymezil proti anglosaským mocnostem a navedl Francii na kurz sledující politiku „čtyř azimutů“, přišel s tezí Evropy od Atlantiku po Ural, která v myslích mnoha Evropanů dodnes velmi pozitivně rezonuje. Celý tehdejší de Gaulleův výrok zněl: „*Aby tato Evropa byla možná (od Atlantiku po Ural), jsou nutné velké změny. Nejprve: aby Sovětský svaz nebyl tím, čím je, ale Ruskem. Sovětský svaz je přechodná forma Ruska.*“ (Citováno dle Foucher, 2002, s. 10.) Naročnickaja – a v tom je zapotřebí si z ní vzít poučení – se druhou částí jeho výroku souhlasí, ale tu první, zcela v intencích ruské/sovětské tradice staví „na hlavu“.

V Rusku kniha vyšla v roce 2005, tedy v době, kdy si celý svět připomínal konec druhé světové války, ale Rusko, které si na první pohled připomínalo to samé, ve skutečnosti oslavovalo něco zcela jiného – největší událost svých moderních dějin: VÍTĚZSTVÍ (velká písmena jsou vzhledem k postavení „Dňa pobědy“ v sovětské mytologii zcela na místě) ve Velké vlastenecké válce. Události let 1941–1945 bolševikům nejenže umožnily udržet vládu v zemi, ale navíc z nich učinily světové spoluvládcy, o čemž se měly možnost přesvědčit i národy střední Evropy, Čechy nevyjímaje. Naročnickaja svou práci uvozuje následující tezí: „*Při vzpomínkách na Velkou vlasteneckou válku se v posledních letech stávají téměř běžnými tvrzení, z nichž vyplývá, že tuto válku jako by zavinil SSSR, a jeho vítězství v ní by proto mělo být chápáno spíše jako porážka. Lze tedy nabýt dojmu, že tato válka byla vedena nikoli za právo národů na samostatnou existenci, za jejich přežití v toku světových dějin, ale spíše za americkou demokracii. Na takovou cynickou tezi nyní často narážíme v západních médiích.* [Autorka ji však nijak přesvědčivě nedokládá a zároveň ponechává stranou, že existuje velký rozdíl mezi případným názorem médií a oficiálním stanoviskem vlád – poznámka autora.] *Uplyne několik roků a v evropských učebnicích najdeme výklad o tom, že na jedné straně bojovaly demokratické USA a Velká Británie a na druhé straně dvě totalitní monstra. Ale ve skutečnosti bylo všechno jinak...*“ (Naročnickaja, 2006, s. 8.) Od ústředního bodu sovětské mytologie – „*vítězství ve Velké vlastenecké válce je poslední svátostí*“ (Naročnickaja, 2006, s. 32) – začíná Natalia Naročnickaja odvíjet komplikovanou choreografii geopolitického tance, jehož cílem je přesvědčit čtenáře doma i ve světě, že Rusko, lhotejno v jaké státní či ideologické podobě,

je ústředním státem bránícím anglosaským mocnostem dosáhnout globální nadvlády v podobě tzv. liberálního globalismu. „*Rusko je osobitý faktor, který překáží plánu liberální globalizace při cestě k podřízení si bohatství světa...*“ (Naročnickaja, 2006, s. 38.) Rusko jim stojí v cestě zejména díky své morální síle a územní rozlehlosti. „*Proč je pro odpůrce znovuzrození ruské státnosti výhodné, aby neexistovala kontinuita ruského a sovětského historického vědomí? Protože tím lze dosáhnout principiálních cílů. Mohou předložit interpretaci, podle níž válka přestala být vlasteneckou, a Rusko tak zbavují národních dějin; potom ani jeho státnost není legitimní. Lze tak ospravedlnit jakékoli vnější intervence i vnitřní revolty a separatismus.*“ (Naročnickaja, 2006, s. 19.) Na všechny elementy podporující tyto dva klíčové fenomény je nutné pohlížet pozitivně, na všechny, které je oslabují (například i na snahu o reformu), je nutné pohlížet negativně, neboť: „*Dějiny umějí ocenit pokání, ale neodpouštějí vlastizradu.*“ (Naročnickaja, 2006, s. 17.)

Každý autor má nepochybně legitimní právo hájit některé myšlenky či události a zatacovat jiné. Autorka – jak bylo naznačeno výše – urputně hájí vše, co jakýmkoli způsobem a za jakoukoli cenu Rusku prospívá. Její text – a to je znovu třeba zdůraznit – nelze považovat za vědeckou analýzu, na to je neudržitelně roztržštěný, nedostatečně vyargumentovaný a obsahuje množství zcela si odporujících tezí a závěrů. Je však velmi přínosný jako materiál zprostředkovávající alternativní – podle mého názoru nesmírně pokřivený – pohled na interpretaci důležité části moderních dějin. Gearoid O’Tuathail, jeden ze zakladatelů školy kritické geopolitiky, uvádí, že zásadním problémem každé geopolitické teorie je, že se snaží své závěry prezentovat přísně „vědecky“, tedy jako hodnotově neutrální (viz O’Tuathail, 1996). V tom spočívá jejich největší slabina, neboť každá teorie až příliš zřetelně odráží původ autora a zájem, s nímž danou koncepci vytváří. Natalia Naročnickaja se o neutrální pohled rozhodně nesnaží. S tak otevřenou obhajobou imperiální doktríny český čtenář již dlouho nebyl konfrontován, pokud k tomu od konce druhé světové války vůbec někdy došlo. Ostatně jen pár následujících citací by čtenáři mohlo stačit k vybudování alespoň rámcové představy o kvalitě díla hlavní ideoložky ruského obrození.

Naročnickaja se zajímavým způsobem vypořádává s bolševickou vládou nad Ruskem/SSSR i s jejími vrcholnými představiteli, zejména pak s Leninem a se Stalinem, kteří se v jejím podání mění na reprezentanty opačných pólů: Lenin – ničitel a Stalin – budovatel. „*V. I. Lenin byl člověk západní; přitom bolševismus dovoloval nejen rozčlenění všeho národního a ruského, ale také všeho státního. Lenin chtěl, aby se Evropa zhlédla v revolučním Rusku jako v modelu.*“ (Naročnickaja, 2006, s. 80.) „*Rusko pro něj představovalo jenom »otýpku chrastí«, která měla zažehnout velký požár bitev planetárních třídících bojů.*“ (Naročnickaja, 2006, s. 14.) „*Bolševická ideologie spočívala zpočátku na naprostém popírání návaznosti dějin a trvala na tom, že je třeba vybudovat zcela nový svět. Základem vytváření SSSR formálně byl i Leninův projekt, za nějž se postavil Trockij. Proti němu stál koncept navrhovaný Stalinem, jehož přístup uznával historickou návaznost, tedy skutečnost, že i neruské národy jsou součástí historického ruského státu. Stát sovětů zahájil svou existenci destrukcí ruské státnosti při svém reálném dějinném vývoji. Idea světové revoluce zkrachovala a bylo za ni draze zapláceno historickostrategickými pozicemi – výsledky nystadského míru i berlínského kongresu, Pobaltím, Karsem, Ardahanem, Besarábii. Pro obnovení vlády nad územím vlastní země byl SSSR nucen přistoupit na pragmatický kompromis a volit mezi revolučními válkami a praxí mírového soužití.*“ (Naročnickaja, 2006, s. 76.) „*Démonizací obrazu Stalina se ve skutečnosti demonizuje období jediného úspěchu ruských národních dějin 20. století – velké vítězství v největší z historických bitev, které kromě toho, jak nesmírně ovlivnilo svět, obnovilo území historického ruského státu. Rusku vrátilo území, o něž přišlo po revoluci a za občanské války, území uchrácená západními zeměmi, které se zachovaly k teritoriu svého válečného spojence jako ke kořisti, již je možné získat. Záměr připravit vítězství o jeho morální základy, znehodnotit je a pak demonizovat samotný faktor ruské státnosti je zřetelný. Západ přitom ke Stalinovi necítí nenávist pro jeho represivní politiku. V tomto ohledu nebyl v historii vý-*

jimkou. Nenávidí Stalina proto, že obnovil území historického Ruska, za Jaltu a Postupim. Naproti tomu Lenina Západ vždycky »šetří«. Zřejmě na znamení díky za zničení ruského impéria a především za to, že Západu postoupil Pobaltí. Kdyby neexistoval brest-litevský mír, kdyby nedošlo na versailleské konferenci k tajnému jednání Maxima Litvinova s Radou deseti Dohody, asi by v současné době nebylo NATO ve Vilniusu, Rize a v Tallinu.“ (Naročnickaja, 2006, s. 39.)

Když se autorka vypořádá s problematikou (dis)kontinuity ruských dějin, vrhá se se stejnou intenzitou na postavení Ruska v dnešním světě, respektive v Evropě: „*Hlavním obsahem »naši epochy« – poslední dekády 20. století – byla likvidace potenciální parity Ruska vůči Západu, potenciální parity geopolitických sil. Následuje likvidace historické osobnosti, jež nezávisle hledá univerzální smysl lidské existence. Světové dilema »Evropa a Rusko« – tedy problém, jímž se zabývaly téměř všechny velké hlavy ruské historie – před námi vyvstalo znovu. Je to proto, že diskuse o válce a našem vítězství, lépe řečeno napadání Ruska, se odehrává na pozadí zjevného přerozdělování světa a soupeření o ruské dědictví. Tento tlak nabyt známých rysů. Jeho hranice opět vedou místy, kde Svátá říše římská a Vatikán, Rzeczpospolita, Napoleon a Habsburkové, Německo císaře Viléma i Hitlera usilovali o zatlačení Rusi na euroasijský severovýchod.“ (Naročnickaja, 2006, s. 21.) „*Formule »ani Mnichov, ani Jalta« pronesená americkým prezidentem (23. listopadu 2002 ve Vilniusu) znamená: Východní Evropa napříště nebude sférou vlivu Německa ani Ruska. Bude ve sféře amerického vlivu.“ (Naročnickaja, 2006, s. 22.)**

Autorka velmi těžce nese jakékoli zahraniční reakce vůči poměrům v Rusku či v post-sovětském prostoru: „*Další etapou je znehodnocení podpisu SSSR na významných mezinárodněprávních dokumentech a na tomto právu založených územních realitách, stejně tak vojenskostrategických symetrií, včetně dohodnutých zbraňových systémů. Znehodnocuje se i Charta OSN s jejími principy nevměšování a suverenity [jistě stojí za komentář, že Naročnickaja vyzdvihuje právě tuto část Charty, prosazenou Stalinem, zatímco jiné klíčové části, například ty, jež vycházejí z Atlantické charty, zásadně zatracuje – poznámka autora], jde také o odtržení Kaliningradské oblasti, vytažení Ruska od Baltu, Černého moře a Tichého oceánu. Právě takovou strategii je možné předpokládat při sledování »aktivistů« Rady Evropy prosazujících rezoluci, která odsuzuje »zločiny totalitních komunistických režimů«. Postavit se proti takové strategii v roce 60. výročí velkého vítězství nebylo projevem uražené hrdosti, ale nezbytnou podmínkou zachování Ruska jako samostatného a významného subjektu mezinárodních vztahů.“ (Naročnickaja, 2006, s. 34.) Pochopitelně nemůže nechat stranou problematiku energetických surovin: „*Jedním z hlavních cílů současného přerozdělení světa je ovládnutí přírodních zdrojů. O ně se vedou současné války. V tomto procesu hraje velmi důležitou úlohu politika izolace Ruska, jeho vytěšňování od Středozemního moře, Černého moře i Kaspiku. Severní hranice světové energetické elipsy tedy zahrnuje Arabský poloostrov, Irák a Írán, Perský záliv, íránský Ázerbájdžán (ten ale je součástí Íránu!) a ruskou předkavkazskou oblast. Jižní křivce, vycházející ze Středozemního moře, je přisouzena úloha sjednotit anglosaskou pozici v Turecku přes Perský záliv, Irák a Írán s Pákistánem. Tato elipsa se uzavírá v Afghánistánu. Poznamenáme, že se tato oblast dále dotýká Ukrajiny, Moldávie, Kavkazu a Zakavkazska. To vysvětluje vtahování zemí od Baltu až k Černému moři do sféry zájmů NATO, stejně jako hysterické útoky na Bělorusko, jež představuje v celé mozaice chybějící kámen. Bojuje se o vytažení Ruska z Krymu, o vtažení Gruzie pod americký vliv a vysvětluje to snahy udělit čečenské zločinné vzpourě svatozář národněosvobozeneckého hnutí.“ (Naročnickaja, 2006, s. 29.)**

Na mnoha dalších místech pak autorka zuřivě hájí tezi, že veškeré ruské/sovětské územní zisky jsou zcela oprávněné a stojí na nezpochybnitelných (logických) základech. Za všechny uvedu tuto: „*Je vhodné v této souvislosti připomenout, že SSSR a současné Rusko jsou právoplatnými nástupci historické Rusi. Že Rusko získalo území Pobaltí na věčné časy nejen jako vítěz Severní války, ale také vzhledem k jejich odkoupení. Ruský car za-*

platil švédskému království dva miliony jeřmů celkem a bez srážek při patřičném zplnomocnění a s potvrzením tohoto zplnomocnění.“ (Naročnickaja, 2006, s. 137.) Pozoruhodná je i autorčina odpověď na možnou kritiku sovětského záboru střední a východní Evropy po roce 1945: „SSSR skutečně »vyznamenal své satelity komunismem« – ale dal jim jen to, co považoval za to nejlepší a nejpokrokovější na světě. Dal jim jen to, co měl sám. SSSR neudělal ve východoevropských zemích nic, co by předtím neprovedl se svým vlastním národem.“ (Naročnickaja, 2006, s. 177.)

Výše uvedené ukázky jsou pouze malým, subjektivně vybraným zlomkem z nesmírně rozsáhlého souboru témat, jimž se autorka ve svém „politickém traktátu“ věnuje. Její argumentace – nazíráno středoevropskou zkušeností – je obtížně akceptovatelná, ale pro českého čtenáře je nepochybně přínosné být konfrontován s myšlenkovými konstrukty významných sousedů Evropy. Francouzský politický geograf Michel Foucher ve svém znamenitém historicko-geografickém pohledu na Evropu mimo jiné uvedl: „Bylo by hodně beznadějně pojmout geografickou analýzu tím způsobem, že ji omezíme na studium otevřených či latentních krizí. Považovat geopolitiku za vědu o územních konfliktech a kontraktorních zobrazeních by znamenalo zvolit příliš snadnou cestu. Jisté je, že mnoho krizí nenalezne řešení, dokud jsou jako první posuzovány archaické teritoriální vidiny, uzavírající aktéry do hry s nulovým součtem. Z toho pramení zneklidňující, byť očekávaný návrat k otázkám hranic. Existuje však užší, ale slibnější cesta, která spočívá v aplikované geografické analýze v perspektivě spolupráce mezi národy, vyústující ve hru s pozitivním součtem.“ (Foucher, 2002, s. 13.) Pokud však bude Rusko v nejbližší době argumentovat takovým způsobem, jaký předvádí Natalia Naročnickaja, pak se možnost nastolení bezkonfliktních, otevřených a oboustranně výhodných vztahů mezi Evropskou unií a Ruskem nalézá daleko za viditelným horizontem.

Recenzovanou knihu lze považovat za názornou ukázkou současného ruského zahraničněpolitického diskurzu, s nímž se členské státy Evropské unie, Českou republiku nevyjímaje, budou muset naučit pracovat. Kniha by proto neměla zapadnout. Měla by jí být věnována pozornost nejen v rámci akademické obce, ale i mezi politiky, diplomaty a žurnalisty.

Michael Romancov

¹ Lepší představu o názorech a šíři záběru autorky poskytnou její internetové stránky: www.narochnitskaia.ru

² Tento názor podporuje hodnocení recenzované knihy z pera Natallie Sudliankové, šéfredaktorky české verze časopisu Rusko v globální politice, zveřejněné v časopise Mezinárodní politika (viz Sudliankova, 2006).

Literatura

- Foucher, Michel (2002): Evropská republika. Historicko-geografický pohled. Brno: Barrister & Principal, 2002.
- O'Tuathail, Gearoid (1996): Critical Geopolitics, Borderlines. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.
- Sudliankova, Natallia (2006): Rusko a jeho místo ve světě. Mezinárodní politika, ročník XXX (2006), číslo 6, s. 39.